SHAHAR VA YO'LDOSH SHAHAR HUDUDLARINI LOYIHALASH TAMOYILLARI

Dostonov A.S.
O'qituvchi, Samarqand
Davlat texnika universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23977048

Annotatsiya: Shahar va yo'ldosh shaharlar — bu bir xil metropoliten zonasida joylashgan va ko'p hollarda iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan bir-biriga bog'liq bo'lgan hududlar hisoblanadi. Hozirgi kunda shahar va uning yo'ldosh shaharlarini to'g'ri loyihalash va rivojlantirish masalasi ko'plab muammolar, jumladan, aholi zichligi, transport tizimlari, yashil hududlar va arxitektura rivojlanishiga bog'liq. Ushbu maqolada shahar va yo'ldosh shaharlarni loyihalashning o'ziga xos xususiyatlari ilmiy tahlil qilingan.
Kalit so'zlar: shahar, yo'ldosh shahar, shaharsozlik, tendensiya, funksiya, hudud, demografiya, arxitektura.

Annotation: Urban and satellite cities are areas that are located in the same metropolitan zone and, in most cases, are economically, socially and culturally interdependent. Currently, the issue of the proper design and development of the city and its satellite cities is due to many problems, including population density, transportation systems, green areas and architectural development. This article provides a scientific analysis of the peculiarities of the design of urban and satellite cities.
Keywords: city, satellite city, urban planning, trend, function, area, demography, architecture.

Kirish. Shaharsozlik — bu shaharlarni loyihalash, rivojlantirish va boshqarish jarayonidir. U shahar infratuzilmasini to‘g‘ri rejalashtirish, aholi uchun qulay yashash muhitini yaratish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash maqsadida amalga oshiriladi. Bunda shaharlarning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan barqaror rivojlanishini ta’minlashga, ularda yashovchi aholiga qulay yashash sharoitlari yaratishga qaratilgan. rivojlanish, aholi zichligi, transport aloqalari kabi jihatlardan unga bog'liqdir. Yo'ldosh shaharlar katta shaharlardagi aholi zichligini kamaytirishga, uy-joy va ijtimoiy infratuzilma yetishmovchiligini bartaraf etishga, iqtisodiy rivojlanishni diversifikatsiyalashga yordam beradi. Bundan tashqari, yo'ldosh shaharlar ekologik muvozanatni ta’minlash va tabiiy resurslardan oqilona Shaharsozlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunqoidalar mamlakatning urbanizatsiya jarayonini to'g'ri rejalashtirish, shahar hududlarini samarali foydalanish va aholi uchun qulay yashash sharoitlarini yaratishni ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan. O‘zbekiston Respublikasida ham shaharsozlik faoliyatini nazorat qiluvchi bir qancha qonun va me’yoriy hujjatlar mavjud. O‘zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi — bu shaharsozlik sohasida umumiy tamoyillarni belgilab beradi va shahar hududlarini rejalashtirishda rioya qilinishi lozim bo‘lgan qoidalarni o‘z ichiga oladi. U yer uchastkalarini ajratish, obyektlarini uy-joy joylashtirishda va me'yoriy infratuzilma talablarni belgilaydi. Shahar va yo'ldosh shaharlar — bu bir-biriga yaqin

joylashgan, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan bog‘langan shaharlar to‘plamidir. Asosiy shahar ko‘pincha mamlakat yoki mintaqa uchun muhim markaz hisoblanadi va katta iqtisodiy va madaniy salohiyatga ega bo‘ladi. Yo'ldosh shahar esa odatda asosiy shaharning atrofida joylashadi va iqtisodiy foydalanish imkonini beradi.

Usullar. Shahar va yo'ldosh shaharlar o'rtasidagi asosiy farqlar quyidagicha tavsiflanadi:

1. Asosiy shahar iqtisodiyot, savdo, madaniyat va boshqaruv markazi sifatida xizmat qiladi, yo'ldosh shaharlar esa qo'shimcha yashash joylari, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hududi bo‘lib xizmat qiladi;

2. Shahar va yo'ldosh shaharlar o'rtasida kuchli transport aloqalari mavjud. Ushbu yo‘nalishlarda jamoat transporti va yo‘l infratuzilmasi rivojlangan bo‘lib, aholi uchun qulay harakatlanish imkoniyatini beradi;

3. Ko‘pincha yo'ldosh shaharlar yashash uchun qulay muhit yaratish maqsadida loyihalanadi. Ular ko‘proq yashil hududlarga, sayr qilish joylariga ega bo‘lib, shahar aholisining dam olish maskaniga aylanishi mumkin. Yo'ldosh shaharlar zamonaviy urbanizatsiyada ahamiyatli rol o‘ynaydi. Ular nafaqat asosiy shaharlarning yukini kamaytiradi, balki mamlakat yoki mintaqa iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan barqaror rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shadi.

Quyida yo'ldosh shaharlarning ahamiyatli jihatlari keltirilgan:

1. Aholi zichligini kamaytirish. Yo'ldosh shaharlar asosiy shaharlardagi ortib borayotgan aholi zichligini kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan, asosiy shaharda ortiqcha odam to‘planishining oldi olinadi va uy-joy, yo‘l infratuzilmasi, jamoat xizmatlari kabi resurslarga bosim kamayadi. Aholi zichligi pastroq bo‘lgan yo'ldosh shaharlarda yashash sharoitlari odatda qulayroq va sog‘lom muhit yaratilgan bo‘ladi.

2. Uy-joy va infratuzilma muammolarini hal etish. Asosiy shaharda yer va uy-joy qiymatining o‘sishi muammolarni keltirib chiqaradi. Yo'ldosh shaharlar esa nisbatan qulay uy-joy va keng infratuzilmani taklif qilib, shahar atrofida yashash imkoniyatini oshiradi. Shu orqali aholiga qulay uy-joy va yaxshi ijtimoiy infratuzilma taklif etiladi.

3. Iqtisodiy rivojlanishni diversifikatsiyalash. Yo'ldosh shaharlar yirik iqtisodiy faoliyat markazlari sifatida rivojlantirilishi mumkin. Ular ishlab chiqarish, savdo va xizmat ko‘rsatish sohalarida yangi imkoniyatlar yaratib, asosiy shaharga qaramlikni kamaytiradi. Bu esa yangi ish o‘rinlari yaratish, sarmoya jalb qilish va mahalliy iqtisodiyotni mustahkamlashga yordam beradi.

4. Transport infratuzilmasiga bosimni kamaytirish. Yo'ldosh shaharlarning mavjudligi transport tarmoqlariga tushadigan yukni pasaytiradi, chunki aholi asosiy shaharga ko‘p qatnamasdan yo'ldosh shaharlarda yashash va ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa transport tizimida yo‘l tiqilinchlarini kamaytirishga va shahar yo‘llarida xavfsizlikni oshirishga yordam beradi.

5. Ekologik muvozanatni saqlash. Asosiy shaharlarda urbanizatsiya bilan bog‘liq ekologik muammolar kuzatiladi, shu jumladan, ifloslanish, yashil hududlarning kamayishi va resurslarning haddan tashqari sarflanishi. Yo'ldosh shaharlar aholining bir qismi uchun yashil va ekologik muhit yaratib, atrofmuhitni saqlashga hissa qo‘shadi va asosiy shaharning ekologik yukini kamaytiradi.

6. Madaniy va ijtimoiy xilma-xillikni oshirish. Yo'ldosh shaharlar rivojlangan sayin, ularning o‘ziga xos madaniy va ijtimoiy muhitlari shakllanadi. Bu shaharlar aholisi uchun boy

madaniy hayot, o‘quv va sog‘liqni saqlash muassasalari, dam olish maskanlari va ko‘ngilochar markazlar kabi imkoniyatlar taqdim etadi.

Muhokama va natijalar. Shahar va yo'ldosh shaharlarni loyihalash tamoyillari zamonaviy urbanistik loyihalash jarayonida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularni samarali va barqaror rivojlantirish uchun quyidagi tamoyillar hisobga olinishi lozim:

1. Integratsiyalashgan transport tizimi. Shahar va yo'ldosh shaharlar o‘rtasida kuchli va samarali transport tizimini yaratish lozim. Bu quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

• Jamoat transporti: Shaharning asosiy qismidan yo'ldosh shaharlar tomon yo'nalgan avtobuslar, metro, tramvay yoki tezkor transport tizimlarini joriy etish orqali aholiga qulay harakatlanish imkoniyatini yaratish;

• Velosiped va piyodalar yo‘llari: Yashil va ekologik transport turlariga imkoniyat yaratish va ular uchun infratuzilma barpo etish;

2. Yashil hududlarni saqlash va rivojlantirish. Shahar va yo'ldosh shaharlar ekologik jihatdan barqaror bo‘lishi uchun yashil hududlar muhim ahamiyatga ega. Ularni loyihalashda quyidagi tamoyillar muhimdir:

• Parklar va dam olish joylari, aholi uchun dam olish hududlarini yaratish, shu bilan birga tabiiy muhitni asrab-avaylash;

• Yashil koridorlar, turli yashil hududlarni birlashtiruvchi yo‘llar yoki yashil koridorlar yaratish orqali tabiiy oqim va migratsiya yo‘nalishlarini ta’minlash.

3. Iqtisodiy va ijtimoiy infratuzilma rivojlanishi. Aholi farovonligini oshirish va shaharni barqaror rivojlantirish uchun ijtimoiy va iqtisodiy infratuzilmani to‘g‘ri rejalashtirish kerak.

• Savdo va xizmat ko‘rsatish markazlari, yashash joylari yaqinida savdo va xizmat ko‘rsatish markazlari barpo etish orqali odamlar uchun qulaylik yaratish;

• Ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalari, maktablar, shifoxonalar va madaniy markazlar aholi ehtiyojlariga mos ravishda shahar va yo'ldosh shaharlar bo‘ylab joylashtirilishi lozim.

4. Arxitektura va dizayn tamoyillari. Shahar va yo'ldosh shaharlar arxitektura uyg‘unlashgan bo‘lishi lozim: jihatidan ham

• Mahalliy va zamonaviy dizayn, arxitektura milliy va mahalliy xususiyatlarni aks ettirishi, shuningdek zamonaviylikni ifodalashi kerak;

• Estetik va funksional uyg‘unlik, bino va inshootlar ham estetik, ham funksional jihatdan qulay bo‘lishi muhim. Bu shahar muhitiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

5. Ekologik barqarorlik va energiya samaradorligi. Shahar va yo'ldosh shaharlarni loyihalashda ekologik barqarorlikni saqlash asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi:

• Yashil texnologiyalar, energiya tejamkor uskunalar, quyosh va shamol energiyasidan foydalanish kabi ekologik texnologiyalarni joriy etish;

• Suv va chiqindilarni boshqarish tizimi, suv resurslarini tejash va chiqindilarni qayta ishlash tizimlarini barpo etish orqali shahar atrof-muhitini himoya qilish.

6. Urbanizatsiyani muvozanatlash. Asosiy shahar va yo'ldosh shaharlar o‘rtasida iqtisodiy va ijtimoiy muvozanatni saqlash, aholi zichligini boshqarish muhim:

• Hududiy rivojlanishni rejalashtirish, shahar markazlaridagi zichlikni kamaytirish maqsadida yo'ldosh shaharlarda ish o‘rinlari va xizmatlar yaratish;

• Turar joy va tijorat zonalari, shaharlar atrofida turar joy va tijorat hududlarini rejalashtirish orqali muvozanatni saqlash. Shahar va yo'ldosh shaharlarni to‘g‘ri loyihalash

orqali ularning integratsiyalashgan holda barqaror rivojlanishi va aholiga qulay yashash muhiti yaratish mumkin.

Xulosa. Ushbu tamoyillar asosida shahar va yo'ldosh shaharlarni loyihalash ularning integratsiyalashgan holda rivojlanishini va aholi uchun yuqori sifatli yashash muhitini ta'minlashga yordam beradi. Shahar va yo'ldosh shaharlar hududlarini to'g'ri loyihalash va rivojlantirish orqali ularni yanada qulay, barqaror va iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlarga aylantirish mumkin. Yo'ldosh shaharlar shunday qimmatli ahamiyatga ega bo'lgani sababli, ularni strategik rejalashtirish va asosiy shahar bilan birga rivojlantirish urbanizatsiya va aholi farovonligini oshirishda muhim hisoblanadi. Shu maqsadga erishish uchun kompleks va integratsiyalangan yondashuv zarur.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi
2. Qodirova S.A., M.T. Abdujabborova. "Turar joy va jamoat binolarini loyihalash" Darslik. - Toshkent.: Nizomiy nomli TDPU , 2019 y. -300 bet.
3. Ubaydullaev X.M., Inagamova M.M. Turar joy va jamoat binolarini loyihalashning tipologik asoslari. Darslik. - Toshkent.: Voris", 2009. - 300 bet.
4. Xasanov A.O. "Arxitekturaviy loyihalash" O'quv qo'llanma. - Toshkent. "Arxitektura innovatsion markazi", 2019. – 140 bet.
5. Fozilova, Z. Q., & Khayitboyev, N. K. (2024). THE ROLE OF "SMART CITIES" IN THE PROBLEMS OF URBAN ECOLOGY AND THEIR MODERN SOLUTIONS. UDK: 379.851 International journal of advanced research in education, technology and management, 3(8), 95-103.
6. Dostonov, A. S., & Fozilova, Z. Q. (2024). O'ZBEKISTONDA AN'ANAVIY TURAR-JOY BINOLARINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI. Innovative: International Multidisciplinary Journal of Applied Technology (2995-486X), 251-253.
7. Каюмов, Х. И., & Фозилова, З. К. (2024). ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕБРОСА ЧАСТИ ВОД СИБИРСКИХ РЕК В ОБРАЛО КАСПИЙСКУЮ ВОДНУЮ СИСТЕМУ. Interpretation and researches.
8. Салохиддинова, Д. З., & Фозилова, З. К. (2024). Уточнение критериев устойчивости всемирно известных башен Хивы.
9. Kayumov, H. I., & Fazilova, Z. K. (2023). Organization of traffic flow and optimization of undergroundoverground passages. The importance of studying optimization of the road transport network in the training of architects–urban planners. Journal of engineering, mechanics and modern architecture, 477-482.
10. Фозилова, З. Қ., & Каюмов, Х. И. (2023). Самарканд-проблемы сохранения исторической городской среды. Central asian journal of arts and design, 249-253.
11. Fozilova, Z. Q. (2023). Irrigation System of Samarkand City. Journal of engineering, mechanics and modern architecture, 2(2), 64-68.